

genomgående en teoretiskt mogen forskarpenna som vant rör sig i den etnologiska analystradition där det till synes triviala och vardagliga utgör stoffet till en studie av förhållanden mellan kultur, makt och vetenskap i det moderna välfärdssamhället.

Mikael Eivergård, Örebro

Karin Högström: *Orientalisk dans i Stockholm: Femininiteter, möjligheter och begränsningar*. Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusstudier, Stockholms universitet 2010. 302 s., ill. English summary. ISBN 978-91-86071-34-9.

Dans har uppmärksamats av etnologer och antropologer sedan länge, ofta i ritualer som bröllop, begravningar och studentfester för att markera övergångar från en fas i livet till en annan. Innan dess brukar dans vara ett inslag i socialiseringen: man lär sig sin kultur delvis genom att lära sig dess danser. Det finns många exempel på dans som katharsis, en strukturell säkerhetsventil, som kanaliserar sociala konflikter. På dansgolv och scen kan starka känslor, inte minst erotiska, tillfälligt frigöras, sådana som hålls i styr till vardags. Dans har föranlett politisk och religiös kontroll, t.o.m. lagstiftning mot vissa dansformer, i synnerhet i koloniala sammanhang. Förbud mot dans har dock tenderat att leda till motstånd – eldade av förbud fortsätter folk oförtrutet att dansa sina etniska och nationella danser, som i sådana situationer kan återupptas i nya former. Det kan också gälla dans som överförs (och därmed förändras) från rituell dans i byar på landet till scener i städer, också genom migration till andra länder.

En dansform som förknippas med ritual och etnicitet såväl som erotik och förbud är orientalisk dans. Med ursprung i Mellanöstern, som fortfarande utgör dess prestigefyllda centrum, är orientalisk dans nu global med utövare över hela världen: i USA och Brasilien, Ryssland, Sydafrika, Japan och Australien. I Sverige, framför allt i Stockholm, finns orientalisk dans på kurser och scener. Där dansas den på uppvisningar, festivaler och i professionella shower, på libanesiska klubbar och restauranger, på fester och bröllop.

Syftet med den utmärkta doktorsavhandlingen *Orientalisk dans i Stockholm* av Karin Högström är att ”utifrån ett antal utövare baserade i Stockholm beskriva och analysera utövandet och förståelsen av

mellanösterndans. Särskilt fokuseras på hur de undersökta kvinnorna i och genom sin dans söker, skapar och försvarar värden som femininitet, autenticitet, kraftfullhet och respektabilitet” (s.16). Högström har intresserat sig för ”så väl erfarenheten att dansa och dansens koreografiska form som de betydelser dansen tillskrivs” (s.16). Orientalisk dans är mer allmänt känd som magdans, en beteckning som många utövare inte tycker om. De ser det som en nedvärderande västerländsk beteckning med associationer till kolonialism och haremserotik. Det finns de som föredrar begreppet *raqs sharqi*, ”dans från östern” (s. 12) på arabiska. På svenska är orientalisk dans den vanligaste beteckningen för ”en dansös som utför en mjuk och rytmisk dans klädd i tvådelad glittrande dräkt” (s. 13) till arabisk musik. En schal med klirrande mynt som ”syns, hörs och känns” (s. 80) är ett viktigt inslag för både publiken och dansaren. Högström föredrar Mellanösterndans som övergripande beteckning för olika former av dans med anknytning till Mellanöstern och Nordafrika. Det ”orientaliska” i beteckningen orientalisk dans relaterar till en Orient, som utövarna i Högströms studie har rätt vaga idéer om. Enligt Edward Saids inflytelserika resonemang formas en ”orientalism” genom föreställningar i väst om ett Orienten som styrt av religiös fanatism, våld och kvinnoförtryck. Men Orienten kan också utgöra en positiv kontrastbild till väst och framstår då som mystisk, spännande och sensuell. De flesta orientdansarna i Stockholm saknar egen erfarenhet och kunskap om Orienten, för dem utgör den en kryddoftande lockelse mer än något annat.

Teori, metod och material är fint integrerade i avhandlingen. Metoden har varit en kombination av deltagande observation på och i samband med danskurser i orientalisk dans och en kurs i egyptisk dans i Stockholm samt bandade intervjuer med danselever. Förutom fältanteckningar och intervjudata finns materialkategorier som texter på hemsidor, i kurskataloger och mailinglistan ”Danslistan”, dvd-filmer och videor av dans som visades på kurserna. I den deltagande observationen ingick en dansresa till Beirut i Libanon med en grupp orientdansare och en intensivkurs i egyptisk dans i Zürich. Allt detta ligger i linje med det argument som framförs i Ulf Hannerz volym *Flera fält i ett* (2001): för att göra moderna fält rättvisa måste fältarbetaren ofta röra sig mellan flera olika fältlokaler inom samma multilokala fält, eftersom informanterna gör det – olika platser hänger ihop. I *Flera fält i ett*

finns ett antal exempel på fält som ”uppstår” en gång i veckan, eller utspelar sig vid vissa tillfällen, och alltså inte är tillgängliga hela tiden. Detta gör att det traditionella året i fält inte alltid räcker till. Högströms studie sträcker sig mycket riktigt över fem år, från 2003 till 2008, med en koncentrerad period från januari 2004 till juni 2005. Det var då Högström följde en grupp på ett tiotal kvinnor som började på en nybörjarkurs i orientalisk dans i Stockholm. Den amerikanske antropologen George E. Marcus föreslår sex strategier för multilokala fältarbeten, som, kan det tilläggas, ofta är mobila, t.o.m. transnationella, som Högströms fältarbete delvis var: ”följ människorna, följ saken, metaforen, följ intrigen, berättelsen, eller allegorin, livet eller biografien, eller följ konflikten”. Här har Högström följt människorna som dansar och undervisar i orientalisk dans, kvinnor mellan senuår och sextio plus med bra jobb eller pågående utbildningar. Majoriteten av dansarna är födda i Sverige av svenska föräldrar och saknar egna band till Mellanöstern. Varför dansar dessa kvinnor orientalisk dans?

Orientalisk dans har kategoriserats i extremt olika fack, det finns inte en berättelse att följa, utan flera berättelser om den här dansen som går isär. Det är alltså samma dansform som har framställts som konst, och som sexuellt stötande. Den har förknippats med gudinnedyrkan och andlighet, den har setts som uttryck för feministisk frigörelse och som en träning för födelseprofylax.

Konflikten om orientalisk dans som Högström följer gäller för utövarna i Stockholm, ”hur man kan förkroppsliga femininitet utan att reduceras till objekt” (s. 18). Föreställningen att orientalisk dans i Stockholm är ”något som kvinnor ägnar sig åt enbart för att förföra och behaga män” (s. 17) lägger utövarna ner mycket tid på att motbevisa, det löper som en röd tråd genom hela avhandlingen. Men det visar sig inte vara riktigt så enkelt. En del av konflikten kring föreställningar om orientalisk dans i Stockholm är trots allt, noterar Högström, att de kvinnliga utövarna ibland faktiskt vill njuta av att vara erotiskt utmanande objekt – medan de vid andra tillfällen med enfaset påstår att deras dans inte är avsedd att vara erotisk. Det var när hon deltog i en kurs för utövare som hade dansat orientalisk dans ett par år som Högström konstaterade denna motsägelse. Där var rörelserna mer öppna erotiska än på nybörjarkursen. Och på dansresan till Beirut klädde sig de svenska kvinnorna mer utmanande än vad de gjorde i Stockholm. Om ett nattklubsbesök i Beirut skriver

Högström: ”Till slut dyker så dansösen upp. Hon är ung och smal men har en fyllig byst, och sveper in klädd i guldfärgade utställda glitterbyxor med långa fransar som svänger ut när hon snurrar, glitterbehå och högklackade guldskor” (s. 204). Högström fortsätter: ”Även om hon ägnar sig åt trick som att luta sig bakåt och skaka på bröstet tycker jag inte det ser så särskilt vulgärt ut.” Men på kursen i orientalisk dans i Beirut får de svenska dansarna lära sig att inte sticka under stol med sin sexighet. Här gäller det att förföra män!

Ett centralt inslag i Högströms metod har varit hennes eget dansande, att hon deltog i danskurser tillsammans med sina informanter både i orientalisk och egyptisk dans i Stockholm. I fenomenologisk anda är Högström helt införstådd med betydelsen av att fältarbetare som forskar om kroppsliga praktiker deltar i dem, eftersom det finns en kunskap att hämta i själva utövandet. Förutom dans kan det gälla sport, som en studie av sociologen Loïc Wacquant om boxare är exempel på, men också musikutövande. Etnomusikologen John Blacking framhöll betydelsen av att ha en kropp av vissa proportioner för pianister. Det var genom sitt eget dansande som Högström insåg sambandet mellan dansrörelserna och förståelsen av dansen, inte minst föreställningen om orientalisk dans som oanständig på vissa sätt och egyptisk dans som mer måttfull.

Balansen mellan attraktiv sensualism och stötande erotisk utstrålning relaterar Högström till *A Trade Like Any Other: Female Singers and Dancers in Egypt* (1995) av den holländska antropologen Karin Van Nieuwkerk. Hon menar att professionella orientalska dansöser i Kairo ser sitt ”jobb som vilket som helst”. De här dansöserna är uppskattade inslag på fester vid förlovningar och bröllop, i själva verket helt avgörande för en lyckad fest. Ändå betraktas de som oanständiga i relation till islam och klass i Egypten, eftersom de försörjer sig på att exponera sina kroppar offentligt för män.

Hörnstenarna i avhandlingens teori är tankegångar från Pierre Bourdieu om habitus och dess möjlighet till modifiering, vilket visar att rörelser i orientalisk dans verkligen är annorlunda för de svenska dansarna. För att lära sig orientalisk dans måste de träna om sitt rörelseschema radikalt, och lära sig rörelser som känns ovana och utmanande. Då är Marta Nussbaums idé om att subjektet också kan vara objekt i en positiv mening användbar, liksom Beverley Skeggs resonemang om femininitetens strävan efter respektabilitet. Till skill-

nad från de arbetarklasskvinnor i Storbritannien som Skeggs menar inte kan omsätta sin femininitet (enligt Bourdieus idé om kulturellt kapital) i andra tillgångar, visar Högström att orientdansarna i Stockholm faktiskt kan det. De är mer etablerade socialt i arbetsliv och utbildning, och har därigenom sin respektabilitet säkrad. Det dessa kvinnor gör när de dansar orientalisk dans är att de ”strategiskt samlar värde till det egna ’självet’” (s. 29). Att dansa orientalisk dans är för dessa kvinnor framför allt ett sätt att ”skapa sig själva”.

Dansforskare brukar vara försiktiga med att ange dansers ursprung och utveckling med alltför stor säkerhet. Det beror på att dans är flyktig, och därför svår att fånga i dokumentation. Isadora Duncans kända kommentar ”Om jag kunde säga det, skulle jag inte behöva dansa det”, illustrerar svårigheten att översätta en icke-verbal kroppslig praktik som dans i ord. Det aktualiseras inte bara vid forskning utan också vid inläring, vilket Högström har ett insiktsfullt avsnitt om. Ändå finns det skriftliga källor som beskriver dans, framför allt notationssystem som forskare (och utövare) använder för att rekonstruera danser. Bilder som teckningar och fotografi, liksom film av dans, kan vara till stor användning i forskning, med det förbehållet att dansen presenteras på bild från åskådarens perspektiv, inte dansarens. Mycket dans har också bevarats i ett kroppsligt minne som överförs från en generation dansare till nästa. Det kroppsliga minnet kopplas ofta till en muntlig tradition om dansers innebörd som kan ha ideologiska övertoner. I likhet med notation för musik innebär överföringen av notationer för dans till levande dans, någon typ av tolkning och därmed att traditionen förändras över tid. Här kommer frågor om autenticitet och konstnärskap in.

Högström redogör för två historieskrivningar om den orientaliska dansen, dels av reseskildrare och danshistoriker, dels av utövare själva. Den orientaliska dansens historia finns med i en akademisk artikel av Magnus Berg, men Högström betonar att den dokumentation som är tillgänglig i Sverige till stor del bygger på utsagor av dansare och lärare. Det blir alltså en etnohistoria, en muntlig tradition som delvis har övergått i skriftlig form på hemsidor och i kurskataloger. Det är en historia skriven av personer som kan tänkas ha ett intresse av att placera sig själva på kartan inom detta område, och av att presentera en viss vinkel av historien. Enligt utövarnas historieskrivning är det den dansform de själva dansar som är den autentiska och seriösa, men huvudpoängen i denna historia är

återigen tillbakavisanden av idén att orientalisk dans bara handlar om att dansa utmanande och förföra män.

Tidiga tecken på dans i Mellanöstern är bilder på egyptiska gravar och persiska miniatyrer. Det finns många beskrivningar av dans hos Gawazifolket, det folk som anses ha bevarat och spritt dansen i Mellanöstern. Runt år 1800 börjar den orientaliska dansen beskrivas mer utförligt i reseskildringar av européer. Konflikten mellan oanständighet och respektabilitet kommer fram redan i dessa texter. I slutet av 1800-talet uppträdde dansöser från Mellanöstern på världsutställningar i USA och Europa, och orientalisk dans blev ett populärt inslag på kabaréer och nattklubbar. Med tiden förekom den också i Hollywoodfilmer. Både klassisk balett och modern dans påverkades av orientalisk dans. Till Sverige kom orientalisk dans på 1970-talet i form av organiserad undervisning och framträdanden på etablerade scener med de tre dansarna Bahi Barakat, Rozita Auer och Liza Djeylan. Sedan dess har orientalisk dans i Sverige ökat påtagligt. Det finns kurser i orientalisk dans på många platser i Sverige, det är en dansform som har kommit att bli en del av det svenska folkliga kulturutbudet. De tusentals dansare som är aktiva i Stockholm är spridda över ett antal kurser vid studieförbund och privata dansskolor. Dessutom ger frilansande lärare kurser. Omkring tjugo solodansare och flera grupper är hel- eller halvprofessionella med en verksamhet inriktad på framträdanden.

Orientalisk dans i Sverige är tydligt skriven, med en kronologisk disposition som efter ett inledande kapitel med frågeställning, begrepp, metod och teori, och om tidigare forskning, går tillbaka till den historiska utvecklingen av orientalisk dans och hur den introducerades i Sverige. Det leder över till en beskrivning av en nybörjarkurs i orientalisk dans, hur träning och förhållningssätt lärs in, och repeteras inför uppträdanden. Sedan följer resonemang om hur dansare på avancerad nivå uppträder offentligt på restauranger och fester, vilket ställer konflikten med respektabiliteten på sin spets. Det gör också resan till Beirut, där förväntningar om att respektabiliteten skulle gå att tänja på där möts av besvikelse. Tillbaka i Stockholm går Högström över till en kurs i det som kallas för egyptisk dans. Detta är en dansform som har skapats i väst och tenderar att dansas av lite äldre kvinnor. Den utmärks av flödande jordbundna rörelser, heltäckande dräkter med långa kjolar och huvudduk som täcker håret. Egyptisk dans uttrycker en mer mogen femininitet utan avsikt att vara utmanande.

Det enda som saknas i denna gedigna avhandling är ett index. Det är ett bra sätt att strukturera en bok, att visa vad det är för slags bok, vad författaren vill framhålla som viktigt. Ett index gör det lättare att hitta i en bok och gör den ännu mer användbar. Och hade författaren till *Orientalisk dans i Stockholm* själv gjort sitt index hade hon nog också upptäckt och åtgärdat ett antal ordagranna upprepningar.

Orientalisk dans i Sverige kommer att vara av intresse för studenter och forskare inte bara inom ämnen som etnologi, antropologi och sociologi, utan också inom dansvetenskap och genusvetenskap. Karin Högström lyfter på ett föredömligt sätt fram två motsägelsefulla hållningar i sin framställning. Det här är forskning när den är som bäst: ideologifri och ärlig mot data. Högström visar hur kvinnor skapar en egen zon genom att dansa orientalisk dans där de kan förena hyperfemininitet ”som glittrar och glammar” (s. 16) med sexighet och respektabilitet. Detta ger kvinnorna en styrka som de tar med sig till andra arenor i sina liv.

Helena Wulff, Stockholm

Cecilia Riving: *Icke som en annan människa: psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. Gidlunds förlag, Hedemora 2008. 318 s. English summary. ISBN 978-91-7844-760-2.

”Dock går hans oförstånd till och med ännu längre, så att han stundom kastar knifvar efter föräldrarna, så väl fadren som modren, ofta måttande åt deras ansigten, hvadan han med skäl kan betraktas såsom en för allmänna säkerheten ganska vådlig person, den der svårigen kan af sina fattiga föräldrar tillbörligt bevakas och vårdas.”

Så här beskrivs gossen Anders S vars obegripliga och aggressiva beteende blev ett problem för både familjen och lokalsamhället. Pojkens hotfulla uppförande ledde till att familjen såg sig tvungen att tillkalla medicinsk hjälp för att få bukt med den besvärliga situationen och Anders S intogs till slut på Vadstena hospital år 1860.

Om Anders S och många därtill får vi läsa i Cecilia Rivings avhandling i historia, *Icke som en annan människa: psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. I

blickfånget för avhandlingen står mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället, närmare bestämt granskar författaren hur föreställningar om psykisk sjukdom växte fram i mötet mellan experter och lekmän. Även om den svenska psykiatris historia har studerats rätt ingående i ett flertal studier, är förhållandevis litet känt om psykiatris relation till det omgivande samhället på en konkret nivå. Därför känns Rivings frågeställning både fräsch, ny och relevant. Tidsperioden, 1800-talets andra hälft, är välvald, eftersom psykiatrin under denna tid växte fram och formades som vetenskap i Sverige, samtidigt som sinnessjukvården växte med accelererande hastighet och allt fler människor blev intagna på statliga institutioner på lekmäns initiativ. Under de knappt fyra decennier som Riving undersöker skedde en tredubbling av antalet vårdplatser i den svenska statliga sinnessjukvården. Denna utveckling säger något om tidsperiodens behov av vårdplatser, men illustrerar framför allt hur psykiatris etablering som ett nytt kunskapsfält ledde till att sociala problem blev möjliga att lösa med medicinska åtgärder. Beteendeformer som tidigare inte nåddes av medicinska praktiker upptogs nu i den expanderande professionens kunskapsområde. Därför kan man se ökningen av antalet ”dårar” även som en kategorisering som möjliggjordes i samband med den psykiatriska diskursens etablering.

Rivings fokus ligger på interaktionen mellan olika aktörer, där syftet är att demonstrera hur psykisk avvikelse uppfattades och bedömdes både i lokalsamhället (av olika aktörer) och i psykiatrin, samt hur samspelet mellan lekmän och läkare gav upphov till olika tolkningar av psykisk sjukdom. För detta ändamål har författaren bearbetat ett imponerande källmaterial som är både omfattande och mångsidigt. Större delen av källorna hämtas från arkiv från tre svenska statliga hospital: Malmö hospital, Vadstena hospital och Lunds hospital, där olika patienthandlingar utgör huvudmaterialet.

För att ytterligare kunna analysera mötet mellan psykiatrin och lekmän använder sig Riving även av källmaterial som protokoll från sockenstämmor och häradsrätter samt rättegångsprotokoll. Psykiatris tolkningar av psykisk sjukdom analyseras med hjälp av psykiatriska avhandlingar och samtliga nummer av den medicinska tidskriften *Hygiea*, som utkom åren 1845–1890. Därtill inkluderar avhandlingen officiell statistik, såsom årsberättelser från rikets sinnessjukanstalter, betänkanden, utredningar och lagar om sin-